

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Розкрито зміст правового регулювання публічного адміністрування сферою енергетичної безпеки держави. Проаналізовано нормативно-правові акти, положення яких регулюють процес публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави. Це дало змогу сформулювати ознаки (особливості) правових засад публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави.

Ключові слова: *правове регулювання, публічне адміністрування, забезпечення енергетичної безпеки держави, удосконалення, ефективність.*

Раскрыто содержание правового регулирования публичного администрирования сферы энергетической безопасности государства. Проанализированы нормативно-правовые акты, положения которых регулируют процесс публичного администрирования сферой обеспечения энергетической безопасности государства. Это позволило сформулировать признаки (особенности) правовых основ публичного администрирования сферой обеспечения энергетической безопасности государства.

Ключевые слова: *правовое регулирование, публичное администрирование, обеспечение энергетической безопасности государства, совершенствование, эффективность.*

The content of the legal regulation of public administration in the field of energy security of the state is revealed. The normative legal acts, the provisions of which regulate the process of public administration in the field of ensuring energy security of the state, are analyzed. This made it possible to formulate signs (peculiarities) of the legal principles of public administration in the field of ensuring energy security of the state.

Key words: *legal regulation, public administration, provision of state energy security, improvement, efficiency.*

Одним із найважливіших завдань, які стоять перед сучасною Україною, є зміцнення й удосконалення правового регулювання державного і громадського життя. Особливе місце у цьому напрямі займає діяльність щодо забезпечення енергетичної безпеки, адже людина, її життя та здоров'я визнано найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). При цьому держава закріпила за собою як головний обов'язок «утвердження і забезпечення прав і свобод людини». У свою чергу, енергетична безпека держави нерозривно пов'язана із забезпеченням як економічних прав людини, так і невід'ємних особистих прав у контексті підвищеного рівня безпеки описаної сфери. Відповідно, держава в особі уповноважених органів зобов'язана належним чином сформулювати правові засади забезпечення енергетичної безпеки.

Правове регулювання публічного адміністрування сферою енергетичної безпеки держави здійснюється певною системою законодавства, яка складається зі значної кількості нормативних актів, які відрізняються один від одного багатьма ознаками: назвою, юридичною силою, порядком прийняття тощо.

Велике значення для формування правових засад публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки в Україні, як ми вже зазначали вище, має Конституція України. Непересічне значення Конституції України в цій системі визначається її верховенством та вищою юридичною силою, прямою дією, застосуванням на всій території країни.

Система законодавства щодо публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки в Україні базується, зокрема, на нормах розділу I «Загальні засади» Конституції України, а саме: «Земля, її надра є об'єктами права власності українського народу <...> Кожен громадянин має право

користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону» (ст. 13), забезпечення економічної безпеки держави належить до найважливіших функцій держави (ст. 17) та розділу II Конституції України, де закріплено основні конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення» (ст. 50).

Природно, що Конституція безпосередньо здійснення публічного адміністрування сферою забезпечення безпеки держави не регулює, але вона є базою для прийняття законів та підзаконних актів, які безпосередньо регулюють таку діяльність.

Центральне місце в механізмі правового регулювання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави займають закони та інші законодавчі акти України. Так, ст. 92 Конституції України передбачено, що виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, організації та експлуатації енергосистем (пункт 5 частини 1).

Причому значення законів у розбудові правової держави має постійно зростати, оскільки верховенство закону є невід'ємною ознакою останньої. Верховенство закону виявляється, перш за все, в суворій відповідності йому всіх інших нормативних актів, оскільки закони (після Конституції) мають найвищу юридичну силу. Закони регулюють найважливіші питання державного та суспільного життя, їх норми становлять серцевину, фундамент формування і розвитку інших правових норм [1, с. 55–57]. Підкреслюючи значення закону в системі правового регулювання, необхідно мати на увазі, що термін «закон» у цьому разі вживається як узагальнююче поняття. Під ним розуміються усі нормативні акти, які мають силу закону, або, іншими словами, законодавчі акти.

Особливе місце у системі правового регулювання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави займає Закон України «Про основи національної безпеки України», яким визначено засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. У цьому контексті нагадаємо, що енергетична безпека України ще 19 січня 1998 р. на офіційному рівні була визнана невід'ємною складовою частиною національної та економічної безпеки і необхідною умовою існування та розвитку держави.

Спираючись на викладене, вважаємо, що статтею 7 Закону України «Про основи Національної безпеки України» до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві, які безпосередньо стосуються енергетичної безпеки держави, віднесені у економічній сфері: «Неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави». Основним напрямом державної політики на протипагу описаним загрозам є «забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного й активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення» (ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України»).

Зважаючи на те, що енергетична безпека полягає у запобіганні шкідливому впливу на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин [2], до можливих загроз енергетичній безпеці, згідно з положеннями Закону України «Про основи Національної безпеки України», належать невід'єднанні в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України, небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму, загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України.

При цьому діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації відповідних загроз у напрямках: підвищення рівнів екологічної, ядерної та радіаційної безпеки до норм і стандартів у відповідній сфері, зокрема перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему; здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (ст. 8 Закону України «Про основи Національної безпеки України»).

Окремі напрями (галузеві питання) забезпечення енергетичної безпеки урегульовано певними законами України:

1) «Про ринок електричної енергії» [3] – визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулює відносини, пов'язані з виробництвом,

розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище;

2) «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [4] – встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії. Цей закон, будучи основоположним законом в ядерному законодавстві України, окреслює основні завдання останнього: правове регулювання суспільних відносин під час здійснення всіх видів діяльності у сфері використання ядерної енергії; створення правових засад системи управління у сфері використання ядерної енергії і системи регулювання безпеки під час використання ядерної енергії; встановлення прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади, підприємств, установ і організацій, посадових осіб і персоналу, а також громадян стосовно їх діяльності, пов'язаної з використанням ядерної енергії; визначення основних принципів радіаційного захисту людей та навколишнього природного середовища; забезпечення участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики у сфері використання ядерної енергії; сприяння подальшому зміцненню міжнародного режиму безпечного використання ядерної енергії;

3) «Про нафту і газ» [5] – визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, захисту прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі;

4) Гірничий закон України [6] – дія поширюється на правовідносини у сфері діяльності гірничих підприємств, установ, організацій, гірничих об'єктів, що займаються розвідкою, розробкою, видобутком та переробкою корисних копалин і веденням гірничих робіт, будівництвом, ліквідацією або консервацією гірничих підприємств, науково-дослідною роботою, ліквідацією аварій у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, незалежно від їх форми власності та підпорядкування, а також підприємства, установи, організації, громадян України, іноземних юридичних та фізичних осіб, осіб без громадянства.

Аналіз системи законодавства вказує на те, що питання публічного адміністрування сфери забезпечення енергетичної безпеки держави урегульовано, крім того, іншими законодавчими актами на рівні вирішення окремих суміжно-секторальних питань. Наприклад, як ми вже зазначили, Закон України «Про нафту і газ» регламентує питання транспортування нафти, газу та продуктів їх переробки. У той же час правові, економічні та організаційні засади діяльності трубопровідного транспорту урегульовано Законом України «Про трубопровідний транспорт». Тобто положення останнього суміжно стосуються питань забезпечення енергетичної безпеки держави. При цьому, якщо нафтогазовий комплекс являє собою окрему сферу (галузь) нормативно-правового регулювання, то питання транспортування нафти і газу мають, швидше, секторальне відношення до усієї цієї сфери. Крім Закону України «Про трубопровідний транспорт» [7], до окреслених законодавчих актів доречно віднести такі:

а) Про альтернативні джерела енергії [8] – визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі;

б) Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу [9] – створює правові засади для підвищення ефективності використання палива в процесах виробництва енергії або інших технологічних процесах, розвитку та застосування технологій комбінованого виробництва електричної і теплової енергії, підвищення надійності та безпеки енергопостачання на регіональному рівні, залучення інвестицій на створення когенераційних установок;

в) Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [10] – визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення;

г) Про природні монополії [11] – визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні;

г) Про захист економічної конкуренції [12] – визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин;

д) Про охорону навколишнього природного середовища [13] – визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь; зокрема з цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів;

е) Кодекс України про надра [14] – регулює гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охороняє права і законні інтереси підприємств, установ, організацій та громадян;

є) Про угоди про розподіл продукції [15] – акт спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції;

ж) Кодекс цивільного захисту [16] регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності;

з) Про енергозбереження [17] – визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян;

и) Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року [18] – затверджено Загальнодержавну програму розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р., метою якої є забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експортного потенціалу країни завдяки власному видобутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку.

Істотне значення в правовому регулюванні публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави має низка підзаконних нормативних актів. На відміну від законів (актів первинного характеру, що містять відправні юридичні розпорядження), вони є вторинними актами, що конкретизують положення законів чи регулюють відносини, які не входять у предмет законодавчого регулювання. Вони мають бути засновані на законах і не суперечити їм. Основне призначення останніх полягає у вирішенні конкретних проблем, для чого конкретизуються або уточнюються функції, завдання, права та обов'язки суб'єктів публічної адміністрації тощо.

Специфічне місце серед нормативних актів, що регулюють питання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави, займає постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48, якою затверджено Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України, що де-юре визначає: поняття енергетичної безпеки держави, її місце у структурі національної безпеки, пріоритетні напрями енергетичної безпеки держави, основні завдання органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України.

Особливого значення в умовах сьогодення займають питання розроблення та прийняття конкретних державних програм та стратегій, що безпосередньо спрямовані на виконання законодавчих актів у сфері забезпечення енергетичної безпеки України. Такими, зокрема, можна вважати: Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р; постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Примірного енергосервісного договору» від 21 жовтня 2015 р. № 845; Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року, затверджений постановою Кабінету Міністрів України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р.; Програму диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року.

Оперативне вжиття заходів публічного адміністрування щодо усунення раптово виникаючих загроз енергетичній безпеці також знаходять своє нормативне відображення на підзаконному рівні. Наприклад, Указом Президента України від 1 травня 2014 р. № 448/2014 введено в дію рішення Ради Національної безпеки і оборони України «Про стан забезпечення енергетичної безпеки у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україну».

Для більшості сучасних держав характерною є наявність двох рівнів правового регулювання: 1) законодавчого та 2) іншого нормативного, включаючи і внутрішньовідомчий [19, с. 13]. Наведене можна віднести і до правової системи України. Так, правове регулювання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави здійснюється не лише нормативними актами Президента України та Кабінету Міністрів України, а також відомчими нормативно-правовими актами, що можуть прийматися Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг тощо.

До відповідних нормативних документів, які створюють належний рівень публічного адміністрування сфери забезпечення енергетичної безпеки держави, необхідно віднести: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 6 вересня 2017 р. № 588 «Про організацію роботи Міненерговугілля з реалізації положень Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України»; Наказ Державного комітету ядерного регулювання України від 19 листопада 2007 р. № 162 «Про затвердження Загальних положень безпеки атомних станцій»; Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 24 жовтня 2017 р. № 673 «Про утворення робочої групи з питань підготовки проекту плану заходів з реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»; Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 25 вересня 2017 р. № 622 «Про підготовку обладнання електростанцій і теплових мереж до надійної та ефективної роботи у 2018 році та в осінньо-зимовий період 2018/2019 року»; Наказ Держенергоефективності України від 21 липня 2011 р. № 63 «Про затвердження Методики розрахунку показника енергоємності валового регіонального продукту» тощо.

Окремим блоком відомчого правового регулювання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави є правила. Наприклад, Правила улаштування електроустановок, затверджені наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості від 22 серпня 2014 р. № 597, Правила технічного обслуговування та ремонту обладнання, будівель і споруд електростанцій та мереж (ГКД 34.20.661-2003), затверджені наказом Міністерства палива та енергетики України від 14 травня 2003 р. № 228. Такі акти необхідно вважати нормативно-технічними документами.

На особливу увагу також заслуговують методичні вказівки, які також знаходять своє нормативне вираження на рівні відомчого нормативно-правового регулювання. Так, наказом Міністерства палива та енергетики України від 3 лютого 2005 р. № 60 затверджено «Методичні вказівки з обліку та аналізу в енергосистемах технічного стану розподільчих мереж напругою 0,38-20 кВ за повітряними лініями електропередачі» (СОУ-Н МПЕ 40.1.20.576:2005). Незважаючи на те, що методичні вказівки, за загальним правилом, мають рекомендаційне значення, технічний зміст зазначеного нами документа свідчить про їх виключно загальнообов'язковий характер.

Таким чином, нами були розглянуті основні нормативно-правові акти, які регулюють питання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави. Їх систему становлять Конституція України, закони України, підзаконні та відомчі нормативно-правові акти.

У свою чергу, аналіз правових засад публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави дав змогу описати такі їх ознаки (особливості):

– правове регулювання публічного адміністрування сфери забезпечення енергетичної безпеки держави здійснюється у трьох напрямках: 1) загальному (Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України»); 2) галузевому (Закони України «Про ринок електричної енергії», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про нафту і газ», «Гірничий закон України»); 3) суміжно-секторальному (закони України «Про трубопровідний транспорт», «Про альтернативні джерела енергії», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про природні монополії», «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодекс України про надра);

– галузевий поділ публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки держави здійснено на законодавчому рівні правового регулювання;

– надання офіційності (визначеності) сфери енергетичної безпеки України та шляхів (напрямів) її публічного адміністрування відбувається виключно на підзаконному рівні правового регулювання;

– відомчі нормативно-правові акти, що регламентують питання публічного адміністрування сферою забезпечення енергетичної безпеки, видається можливим поділити на кілька видових груп, специфічне місце серед яких належить групі нормативно-технічних документів;

– методичні вказівки у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави мають загальнообов'язковий характер для суб'єктів публічної адміністрації.

При цьому правова основа окресленої нами діяльності, на наше глибоке переконання, повинна мати такий стан, який максимально сприяв би підвищенню її ефективності. Досягнення такого стану правового регулювання можливе лише за умови уніфікованих положень нормативно-правових актів щодо публічного адміністрування сферою енергетичної безпеки держави. У результаті вважаємо за доцільне виокремити сферу енергетичної безпеки держави як окремий складник національної безпеки України на законодавчому рівні – у Законі України «Про основи національної безпеки України». Відповідно, у межах цього документа необхідно окреслити сучасні реальні і потенційні загрози енергетичній безпеці України та актуальні напрями реалізації державної політики (зокрема публічного адміністрування) у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Самсонов В.Н. Административное законодательство: понятие, содержание, реформа. Х., 1991. 120 с.
2. Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.1998 р. № 48 // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF>.
3. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 27-28. Ст. 312.
4. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.
5. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 р. № 2665-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 50. Ст. 262.
6. Гірничий закон України: Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV (у редакції від 05.04.2015 р.). Відомості Верховної Ради України. 1999. № 50. Ст. 433.
7. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15.05.1996 р. № № 192/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 29. Ст. 139.
8. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 24. Ст. 155.
9. Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу: Закон України від 05.04.2005 р. № 2509-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 20. Ст. 278.
10. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 51. Ст. 833.
11. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 р. № № 1682-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 30. Ст. 238.
12. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
14. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 27-28. Ст. 312.
15. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 р. № 1039-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 44. Ст. 391.
16. Кодекс цивільного захисту від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34-35. Ст. 458.
17. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 30. Ст. 283.
18. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21.04.2011 р. № 3268-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 44. Ст. 457.
19. Бандурка А.М. Оперативно-розсыскная деятельность: правовой анализ / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. К., 1994. 160 с.